

עבודות סיום קורס

סקירה על ההקדמה של ספר נחלת שבעה

הספר נחלת שבעה נדפס באמסטרדם בשנת תכ"ז (1667) מחברו הוא הרב שמואל דוד הלוי סגל, מוצאו ממדינות פולין מקהילת מזריטש בגליל פוזנא ומשם גורש ככל הנראה לאחר פרעות ת"ח ות"ט ועבר לעיר הלבן שטט ומשם עבר לעיר אחרת שם סבל רדיפות ואחר כך הגיע למדינת במבורג שם היה לאב בית הדין בקהילה, וכך מתאר זאת בלשונו ר' הערה¹.

גם אם רבים לא משייכים את הגאון המחבר ליהדות פולין ולמנהגיה, יודעים הם שספרו מהווה אבן דרך עד ימינו אנו, בכל הקשור לדיני שטרות ולדיוקים הנעשים במלאכת כתיבתן. עדות לכך שספרו התקבל, ניתן לראות בהסכמות הרבות שקיבל מכל גדולי אשכנז². הספר כולל נוסחאות של שטרות כמו שטרות מכר, הרשאה, תנאים, אשרתא דדיינא וכו' וכו', ותשובות בנושאים שונים, במהדורה בתרא נוספו פסקים חדשים ונוסחאות חדשות של שטרות, דברים שהוא חזר בהם, ותשובות להשגות שקיבל על פסקיו, וכך תיאר בהקדמתו למהדו"ב ר' הערה³.

בן פחות מארבעים היה כאשר כתב את הספר, דבר זה לא מנע ממנו להעביר בקורת על רבנים שאינם יודעים דיו בהלכות שטרות, לדבריו, הכסף שולט בהכל והרבנים אינם יודעים דבר, המכשולות רבים, ולפיכך הוא רואה צורך לקבוע תיקון אוניברסלי לשטרות⁴, וכך בלשונו ר' הערה⁵.

¹ אמר המחבר. בלב נשבר מדבר. כי אין בי חיילים לגבר. ומילין לחבר. ודבר לדבר. כי ידעתי גם ידעתי. קוצר ידעתי. ומיעוט השגתי. וקוטן ערכי ושפלותי. ונבזה בעיני נמאסתי. ובעצמי שיערתי. שלכלל בינה (רצוני לומר כפשוטה. גם רצוני לומר לכלל ארבעים) עדיין לא באתי. ובסוד ה' לא עמדתי. כי בבשר ויין כרסי עדיין לא מלאתי. וילד אני לחיבורתי. ואם אחכמה אמרתי. רחוקה היא ממני וממנה נפלאתי. מתוגת דאגת טרדת הזמן אשר בו עמדתי. ממדינות פולין טולטלתי. מהסתפח נחלת ה' גורשתי. בקיבוץ חברים אשר למדתי. ואני בתוך הגולה בתוך עם ה' יצאתי. מק"ק מעזריטש מקום מנוחתי. בגליל ק"ק פוזנא העיר רבתי. ולק"ק הלבן שטט באתי. ושם אהלי אהל עראי תקעתי. אני ובני ביתי. וימים רבים (על דרך ימים תהיה גאולתנו) ימים שנים רבים שלשה עמם ישבתי. ובמיעוטי נסתפקתי. גם טובת מקצתם קבלתי. ומשם למקום אחר נקראתי. בל אשא את שמותם על שפתי. וקיץ וחורף וקיץ שם עשיתי. וקורת רוח שם לא מצאתי. ובעל כרחם שלא בטובתם משם יצאתי. וגר בארץ נכריה הייתי. עד שלכלל ישוב באתי. עד כי בחסד ה' עליון חן מצאתי. בעיני בני מדינת באמבורג יצ"ו עליהם נתקבלתי. ומאומה שם לא עשיתי. רק מחיל אל חיל הלכתי. אך גם שם לא נחתי ולא שקטתי. מפני חמת המציק על נפשי עמדתי. כי עמדו עלי רשעי בני עמינו ועמדו על גופי ונשמתי. ועל כבוד ה' ותורתו נפשי בכפי שמתי. ותמיד ה' לנגד עיני שוייתי. ובנבכי ים הדאגה צוללתי. ובמצרים התלאה נחלאה ונלאה עתה כוננתי. ושינה לעיני לא נתתי. ובחמלת ה' היתה לי נפשי לשלל ונפשי העלובתא הצלתי. ועל ה' יחבי השלכתי. ודום לה' וגומר בעצמי קיימתי. וכשם שמברכין על הטובה על הרעה ברכתי. ואולי אם הם חשבו עלי רעה אלהים חשבה לטובתי. ובתוך קשרי הדאגה ועומס התלאה שהייתי. אעפ"כ מכל עסקי את עצמי פניתי. ומחבורי זה שעסקתי בו לא עזבתי. ונחלתי לא נטשתי

² ביניהם ניתן למצוא את אב"ד הענא, אב"ד שטיינך, אב"ד ווירצבורג, אב"ד בולדא, אב"ד המילבורג, אב"ד אלטנוי והמבורג, אב"ד קהילת הספרדים באמסטרדם, אב"ד רוטרדם, אב"ד קהילת האשכנזים באמסטרדם, כאשר למהדורה בתרא ובשנים מאוחרות יותר נוספו ההסכמות מ: אב"ד העסיין, אב"ד הילדסוס, אב"ד פרנקפורט, אב"ד פרידא, אב"ד באמבורג, אב"ד מהרעייין, אב"ד טריבטש, דייני ברלין, אב"ד קרלסרויא, אב"ד ברדיטשוב.

³ ולכן הרחבתי קצת גבול נחלתי. שלא יכשלו בו הולכי נתיבותי. וזהו אשר עלה על לבי להדפיס בסוף ספר נחלת שבעה שלי להשמיע התנצלותי בקרב כל ישראל, אך שההוצאה היתה רבה עלי משכתי את ידי, ועכשיו זוכני השם לעשות מהדורא בתרא ונזכרתי מה שאמרו רבותינו ז"ל גיטין מ"ג ע"א אין אדם עומד על דברי תורה אלא אם כן נכשל בה תחלה, והנה במקומות מעטים הנחתי איזו מכשולים, באתי עתה להרים מכשול ולסקל המסילה מנחלתי, לכמה תועלת להוסיף מהדורא זאת. אם לפעמים לתוספות ביאור הענין, כי לפעמים קצתי במקום שהיה לי להאריך. אם לפעמים לתיקון הלשון לתוספת הבנה להסופרים ותלמידים. אם שלפעמים לא דקדקתי תחלה כל צרכי במקומות מעטים והיה מקום לטעות בלשנא דמשתמע לתרי אפי. אם מחמת איזו שגיאה פעם או שתים לכל היותר באשר הוא מן הנמנע אפילו לגדולי המחברים. אם לפעמים לחזק דברי הראשונים בראיות נוספת. אם לפעמים לתקן מה שנתקלקל על ידי הדפוס. אם מכמה חידושי דינים שהוספתי עליהם.

⁴ חשוב לציין כי בסוף הקדמתו, מביע תקווה כי יוכל, לחבר חיבור נוסף, על הלכות שבת ועירובין מטעם זה, שהידע לא נפוץ מספיק, וכך כתב:

אמנם עוד על דבר אחד חשקי ורצני להעיר ולהאיר עיני עורים. במחנה העברים. בערי הפרזי והחצרים. אשר אין להם מורים. לתקן ולהורות דרך ישר לפניהם בעיני עירובין ותחומין, והעם אינם יודעים להזהר כלל בכמה וכמה דברים, ומאד הם פורצים גדר השבת פרוץ מרובה על העומד, וע"כ בדעתי לחבר קונטרס אחד תחלה המוסכם העולה בין הפוסקים, ואח"כ כללים בלשון אשכנז כדי שיבינו כל עם הארץ. וידעו לגדור גדר השבת ולעמוד בפרץ. וגם אותו קונטרס ראיתי להכניס תחת שם כללי הזה נחלת שבעה, על שם הפסוק תן חלק לשבעה וגו' הנדרש בפרק שמיני על שמירת שבת. ושם הפרטי שלו הוא תחום שבת על שם תי"ו ושי"ן הסמוכין, ויהיה אותו קונטרס ביד בני הכפרים, ויקראו אותו בשבת בשעה שהם פנוים ממלאכה, ויראו ההלכה ויזכרו המעשה אשר יעשו ואת הדרך אשר ילכו בה, ובזה ידעו להזהר בשמירת שבת אשר על ידו נגאל ישראל ועתידין להגאל במהרה בימינו. אך לסיבות מניעות איזו ספרים שאינם בידי. ולמיעוט חילי ומאדי. הוכרתי למשוך ידי. וה' המלמדי להועיל יגמור בעדי. להוציא מחשבתי לפועל. יישר חילי. וירחיב את גבולי. ללמוד וללמד מנת חלקי וגורלי

⁵ וזה לחוק בישראל שמתני. מחמת כי ראיתי. באיזו ישובים וקהלות קטנות אשר אין להם קצין שוטר ומושל. בביתם אין לחם ושמלה וניהגם בכבודות לכל כושל. ונפל עזור ועוזר כושל. כי רבים חללים הפילה עליהם נמשל. ואיש לדרכו

למרות האמור לעיל, בהמשך ההקדמה, טוען המחבר, כי אין בכוונתו לייצר קודיפיקציה לשטרות, אלא רק מראה מקום, בכדי לעורר את המעיינים באיזו דרך לערוך את השטרות. בעיני מעוררת מחשבה העובדה, כי בתחילת ההקדמה העביר בקורת על הרבנים שאינם יודעים לערוך שטרות, משמע בא הוא לתקן אותם בכך שהוא מביא שטרות מוכנים, ואילו כאן מסתייג מהרצון להורות את ההלכה, וכך בדבריו ר' הערה⁶.

מחבר הספר, ככל הנראה כתוצאה ממשבר שעבר, בהגירתו מפולין לאשכנז, מגדיר במטרותיו של הספר, את הרצון לערוך מעין "משפט משווה" בין מנהגי פולין למנהגי אשכנז, לפי דעתי הנטיה לעשות משפט משווה, מגיע ממקום של אדם שהיה בשני המקומות ולפיכך הוא מסוגל להבחין בהבדלים, זאת בניגוד למי שחי במקום אחד, דבר שמקשה בד"כ לעסוק במשפט משווה. וכך מתאר זאת המחבר במילותיו ר' הערה⁷

אם עד עכשיו, היה הרושם, כי הספר הוא לקט של מנהגים ונסיון לפשר ביניהם, מגלה לנו המחבר, כי יתכן ובדבריו חלק על דברי רבותיו שהיו לפניו, וכי ישאל המעיין איך ניתן לחלוק על מסורת ההלכה? משיב המחבר ומבסס זאת על דברי הראשונים, כי יתכן ולפעמים הקב"ה מעלים הלכות מהדור הקודם, בכדי שהדור הבא אחריו יקבל שכר על התיקון ועל ההעמדת ההלכה על תילה. נקודה זו מעניינת, שכן בד"כ בויכוח בן דורי, הדור המתקדם יטען שהנסיבות השתנו, ובנסיבות אלו גם הדור הקודם היה מסכים לדברים מסוימים, ואילו בדבריו נמצא צידוק אחר להתווכח עם הדור הקודם, וכך זאת בלשונו ר' הערה⁸

הספר הודפס פעם נוספת במהדורה בתרא בפרנקפורט בשנת תמ"א (1861). בהקדמתו למהדורה בתרא, עונה המחבר, ככל הנראה על שתי בקורות שהופנו אליו, במהדורתו הראשונה של הספר. בקורת אחת היא, מדוע לא קיצר באזכורים של מחברים אחרים, ועל כך השיב כי מי שמעתיק בקצרה, נוטע בלב המעיין את התחושה שרק הוא צודק, ולא נותן למעיין אפשרות לחלוק על דבריו ולהבין את המצוטט באופן שונה ממה שהבין המחבר, ראייה לדבריו הוא מביא מדברי הסמ"ע שהעביר בקורת על הרמ"א מדוע לא ציטט את כל לשונו של תרומת הדשן, וכך הוא בלשונו ר' הערה⁹.

פנה. והכל הכסף יענה. אף אם אין בפייה מענה. וממש נתקיים בהם מליצת חז"ל בפסחים דף נ"ב ע"ב הביאו מהר"י מינץ ז"ל בסימן ז' עמו בעצו ישאל ומקלו יגיד לו ומקיל לו יגיד לו. ואיש בחפניו רוח אוסף. בצל החכמה (ר"ל במקום צל החכמה) צל הכסף. ויעשו להם אלהי זהב וכסף. כי יש איזו אנשים רוצים להיות אנשי השם. והם לא ידעו ואשם. לוקחים לעצמם שם ברבנים. ובמה לעצמם בונים. וצורתא דשמעתא אינם מבינים. הוי אומרים לרע טוב ולטוב רע אומרים ועונים. לוקחין לעצמם כבוד וגדולה מה שלא ראוי להם. ועוסקין בכל צרכי גיטין וקידושין בכל מקומות מושבותיהם. כאשר ישר בעיניהם. אף שאינם בקיאים בטיב קידושין וגיטין בהם ובשמותיהם. וסומכין רק על תיקוני שטרותיהם. כפי הבא בידיהם. ובאמת אני אומר לאו מר טביומי חתם עליהם.

⁶ ובאתי להודיע נאמנה שלא באתי כעורכי הדיינים. רצוני לומר לערוך לפני הדיינים הדרך אשר ילכו בה להורות הדרך לפנייהם. לפני רבותינו הגדולים אשר בארץ גדולים חקרי לבביהם. אך לאנשים כערכי ולפחותים מהם. אישים דברתי אליהם. ואף אם לפעמים דעתי גליתי. לא להורות הלכה באתי. רק לפני רבותי בקרקע דנתי. לשאול מהם שאלתי. והם יתירו ספקתי. ואם לא בכל דבר להלכה כוונתי. כי לא אומר קבלו דעתי. מכל מקום אוזן המעיין גליתי. ואם אנא חספא דליתי. המעיין ימצא תותיה מרגליתי. ולפעמים רק כמראה מקום איזו אחרונים הבאתי. כדי שלא יצטרכו המעיינים לשוט עיניהם. למצא אחד לאחד מבוקשיהם. גם כי לפעמים נעלמים מהם. ואם יהיה תמוה בעיניהם. במקום שאכתוב דעתי הקלושה בפוסקים להכריע קצת ביניהם. וכל שכן במקום שדברי מתנגד להם

⁷ כאשר מתחלה עלתה לפני במחשבתי. לירד לעומקא ורומא של מנהגי מדינות אשכנז ופולין בעיניי כתיבות שטרות ודומיהן כי מתחלה באופיה של מדינה לא ידעתי. וכמה מנהגים אשר עליהם תמהתי. ולכן כסולת נקייה אותם בררתי. על מנהגי אשכנז ופולין עמדתי.

⁸ ובמדרש פ' פנחס למה נתעלמה הלכה ממשא כדי שיבוא פנחס ויקבל שכרו, וא"כ הוא הפשט של מקום הניחו לי וכו' שע"י מחשבתו יתברך נעלם האמת מן הראשונים עד אשר יבא מי שקבל חלקו ויתגדר בו, והשתא מסולק ממני הצעיר תמיהת העולם אשר יראו כן יתמהו במה שמלאני לבי לפרש איזו פשט בגמרא ותוספות דלא כמו שהבינו אותו גדולי הפוסקים והבאים אחריהם. מכל מקום לבי לחוקקי ישראל ועיני אליהם. לא ארים ידי ורגלי מבלעדיהם. להציע דברי בפניהם. ואם לא ישרו דברי בעיניהם. אבטל רצוני מפני רצוניהם. ואם ינענעו לי ראשיהם. ויתלו עלי זיניהם. לא אטה ימין ושמאל מדבריהם. ואטעום מנופת דבשיהם. מקצה המטה אשר בידיהם. וכפי שטוחה אליהם. לבל אהא נחשד בעיניהם. לגודל וגאווה רק לזכות לקטניהם. כדי שידעו מוצאיהם ומובאיהם.

⁹ ומעתה אל יאשימני כל מעיין שיראו כי לפעמים בחרתי לי דרך אחר משאר מחברים אשר אהבו הקיצור ומאסו האריכות, בפרט בהיותם עסוקים בהעתקת לשון מחברים אחרים, ואמרו הטעם שאין רצונם להרחיב ספריהם בהעתקת לשון מחברים אחרים, ויש מי שהיה אומר שאין רוצה להיות חמור נושא ספרים אחרים, ואני אומר יהי כן במפורשי התורה, כי אינו מעלה ואינו מוריד אם יביא דעת זולתו באריכות רק מה שהוא צורך הפשט, כי אין נפקותא יוצא ממנו לענין איסור והיתר חיוב ופטור, אבל בדברי הפוסקים יוכל לבא מזה הקיצור כמה תקלות, כי אותן פוסקים שהביא המחבר בקצרה פן ואולי אינם נמצאים ביד כל אדם לעיין אחר מקורם ממקום שהם נובעים, ולפעמים המעתיק

בקורת נוספת שככל הנראה הופנתה אליו, מדוע האריך בדבריו? תשובתו לביקורת זו מעניינת מאד: לדבריו, הנוהג לקצר בטיעונים נובע מהרצון, שהמעין יתאמץ מאד בהבנת דברי המחבר, עד שיקרה אחד מהשניים, או שהמעין חכם מן המחבר, ובכך יוסיף לכוונתו של המחבר דברים עמוקים יותר, או שלא יבין את דברי המחבר ויתלה זאת בעצמו, שאינו חכם כמו המחבר, כלומר: לא ייווצר מצב שיחלקו על המחבר, כי כוונתו תישאר סתומה. המחבר שלפנינו בעל ה"נחלת שבעה", סבור, כי אם אכן כך כוונת המחברים, הרי זה לא לימוד תורה לשם שמים, ובכדי להוציא מן החשד כתב באריכות, ובכך נוצר מצב, שאם המעיין לא יבין את דבריו, הרי שהחיסרון הוא במחבר ולא במעיין. ובלשונו ר הערה¹⁰.

לסיכום: אם הקדמה של ספר מעידה על הכותב, ניתן להסיק, כי גם המחבר הבין שלא מדובר בלקט של פוסקים, על דיני שטרות, אלא ביצירת קודיפיקציה מחייבת של שטרות על סמך דברי רבותינו הראשונים, ניתן למצוא תחושת "שליחות" ורצון לגשר על העולמות בין מנהגי מדינות פולין ואשכנז, יחד עם ענווה גדולה לרבותינו הקודמים לו, נכר גם אומץ הלכתי להכריע בדבריהם, זמן ומאמץ הוקדשו גם בניסוח, מתוך מטרה להקל על הקורא והמעין. כאמור, ניתן למצוא קשר בין נסיבות חייו האישיים וגלויותיו, למפעל ההלכתי התורני שיצר.

בקצרה נותן מקום לטעות בדברי המחבר שמעתיק ממנו שיש להבין מתוכו היפוך כוונתו, כמו שתראה מה שכתבתי בסי' ח' סעיף י"א ס"ק ג' על הגאון הסמ"ע שקיצר בהעתקת לשון התרומת הדשן ועל ידי כן הבין ממנו היפוך כוונתו. והסמ"ע עצמו תפס כך על הרב רמ"א בחו"מ סי' קס"ג סעיף ג' ס"ק י"ד גבי חמשה אחין, שהרב עצמו קיצר בהעתקת לשון התרומת הדשן ועל ידי כן הוא עצמו טעה בדבריו. ובאמת אני אומר שזהו דרך קצרה וארוכה, ואם לפעמים מאריך כפי הצורך הוא דרך ארוכה וקצרה, כי על הרוב אין להמעין כל הספרים לעיין אחר עקרי הדינים ומקורן, ונמצא זה המעתיק בקצרה גורם להפך כוונת המועתק. וגורם לדבר על צדיק עתק. על כן שמתני לי לחוק מטעם זה לא אקצר באמרים. אשר מפי המחברים. באמת נאמרים. ובתוך חיבורי זה מפוזרים. ויתלו השגיאה באותן מחברים. ומעתה לא יהיה לתמהון. מה שאני מביא לשונם בלי תוספות וגרעון:

¹⁰ ואולם טעם זה מספיק למה שהארכתי בהעתקת לשון מחברים. ועדיין לא יצאתי ידי חובתי להתנצל במה שהארכתי אני לפעמים בלשון עצמי והיה מספיק הקיצור. ההכרח שהביאני לזה הוא מפני שראיתי בהקדמה לספר שארית יוסף להחכם רבי יוסף בן וירגה שלכן בחרו המחברים בקצרה כדי שיהא צריך דקדוק ועיון להבינו לאישורו, ופן ואולי המעיין בדברי המחבר הוא יותר חכם מן המחבר ועל פי עיונו ודקדוקו ודעתו הרחבה יבין מתוכו בטוב טעם יותר ממה שכוון בו המחבר, ואם לא יבין כוונת המחבר כלל כל שכן שיתלה בחסרון ידיעתו ובעוצם בינת דעת המחבר, עד כאן דבריו אם שאינו לשונו ממש, כתבו בשם חכם חיצוני אחד. ואני אומר באמת דעת חיצוני הוא זה. גם הרב זכרוננו לברכה מ"אן בטעם זה. ואם ח"ו כן כוונת המחבר, לא תהא כזאת בישראל, ודאי אין כוונת תלמוד תורתו לשם שמים רק ליוהרא, על כן כדי להוציאנו מזה החשד הארכתי לפעמים אף שהיה לפני דרך לקצר, ואם שגיתי אתי תלון משוגתי וידעו שהחסרון הוא מצדי, ולא יצטרך המעיין לדקדק בדברי יותר ממה שגליתי דעתי, ואם זה האריכות יזיק לי יועיל לזולתי, ולכן לא מנעתי לבא בארוכה. כדי שלא יבא המעיין לידי מבוכה. וכן להיפוך לפעמים קצרתי מאד ואין להבין לאישורו. לכן הרחבתי עתה בביאורו: